

Oude huizen in de Rhenense binnenstad en hun bewoners

De woning van de familie Volhardt in de Kruisstraat

Henk P. Deys, Jan Maarten Doorman en Ad J. de Jong

Martinus Christianus Volhardt was een wapenschilder en tekenaar te Rhenen in de 18^e eeuw. Hij vervaardigde in 1770 ondermeer de wapentekeningen voor het fraaie, als boek gebonden handschrift 'Genealogia Klerckiana' in opdracht van de Rhenense burge-meester Mr. Dirck Klerck. Dit boek beschrijft de geschiedenis van de familie Klerck en is verluchtigd met familiewapentekeningen door genoemde Volhardt. Hij maakte tevens een kopieboek. Zowel het originele als het kopie-exemplaar kwamen uiteindelijk bij een zoon, Willem Jan Klerck, terecht; deze vertrok met beide boeken naar Kaapstad.

Het kopieboek werd in 2008 door de familie Klerck geschonken aan de stad Rhenen en wordt bewaard bij het Regionaal Historisch Centrum Zuidoost Utrecht (RHCZOU) te Wijk bij Duurstede.

Tot voor kort was er weinig bekend over de levenswandel van deze getalenteerde Rhenense wapenschilder en tekenaar Volhardt. Er werd geopperd dat hij misschien met Willem Jan Klerck ook naar Kaapstad was vertrokken, maar dit blijkt niet het geval. Hij overleed in 1795 te Rhenen en werd daar in de Cunerakerk begraven.

In deze aflevering van Oud Rhenen willen we de voornamelijk in de 18^e eeuw te Rhenen voorkomende familie Volhardt en de geschiedenis van het huis in de Kruisstraat dat de familie bewoonde nader belichten.

DE FAMILIE VOLHARD(T) TE RHENEN

De eerste Volhard(t) die we in Rhenen tegenkomen blijkt een militair te zijn.

Johannis Folhart of Johan Lodewijck Volhart is ruiter in het regiment van Lodewijk Ernst Pritzelwitz (1635-1724). Bij zijn huwelijk op 20 mei 1700 te Rhenen met Johanna Garner wordt hij al zo genoemd. Ook ruim twintig jaar later wordt Johannes/Johan Lodewijk driemaal beschreven als een ingekwartierd ruiter op verschillende adressen in 's Hertogenbosch. Nog steeds als ruiter van het regiment Pritzelwitz. De uit Darmstadt (Hessen) afkomstige bereden militair was een van de vele soldaten die als Duitser dienst

deed in het Staatse leger. De zo dunbevolkte Republiek der Verenigde Nederlanden (ongeveer 1,5 miljoen inwoners) moest voor een aanzienlijk deel van haar krijgsmacht een beroep doen op buurstaten. Met name de Duitse vorstenstaten en Zwitserland leverden veel manschappen en vaak ook officieren. Er vond vanuit de Republiek zelfs een actieve rekruteringsplaats in de minder ontwikkelde streken van met name deze staten. Of hij op die manier ook naar de Republiek is gekomen blijft onduidelijk. Lodewijk Ernst Pritzelwitz is een ervaren officier die als kolonel van het zevende cavalerie-regiment, sinds 1689 als acterend commandant, optreedt. De eigenlijke naamdrager van het regiment is Willem Frederik graaf van Nassau Zuylestein (1649-1708). Hij was een bastaardkleinzoon van Frederik Hendrik en vertrouweling van zijn neef stadhouder koning Willem III (1650-1702). In 1708 overlijdt hij op zijn kasteel Zuylestein bij Leersum. Was Folhart daarom in het vredesjaar 1700 in Rhenen dichtbij de naamgever van het regiment? Het was een regiment dat een naam had hoog te houden, want in 1688 behoorde het tot het expeditieleger dat naar Engeland vertrok om daar de oom en tevens schoonvader van Willem III van de troon te stoten. Ook Pritzelwitz maakte die overtocht mee maar of Johannis Folhart/Johan Lodewijck Volhart dan ook al dienst doet is helaas niet bekend. In 1729 is deze laatste weer terug in Rhenen, want de weduwnaar van Johanna Garner trouwt dan met Hendrina van Maanen op 17 juni van dat jaar. Blijkbaar had hij alle veldslagen van de Spaanse Successieoorlog (1702-1713), waarin de Republiek met haar bondgenoten vocht tegen het Frankrijk van Lodewijk XIV, overleefd.

Het echtpaar Volhart/Gerner (Volhar(d)/Garner) krijgt een zoon Dirck Willem Volhart, ged. Rhenen 8-5-1701. Deze trouwt te Rhenen op 19-6-1729 met Roelofje Wijnen, ged. Rhenen 2-3-1707, dochter van Peter Wijnen en Maria van den Oosterkamp.

Dirck Willem Volhart wordt genoemd te Rhenen als gast-

Detail van het kadastrale minuutplan van Rhenen, Sectie F, de Stad, 1832

Brandspuit van het type dat in de 18e en begin 19e eeuw nog in gebruik was

huismeester in de periode 1761-1767; voorts wordt hij in de periode 1756-1786 een aantal malen genoemd als raad en schepen. Zijn familiewapen, in zilver een rood hart met twee zwarte gekruiste pijlen, anno 1756, komt voor op de twee wapenborden van de vroedschap, die hangen in het oude raadhuis aan de Markt in Rhenen. Voorts komt dit familiewapen voor op een wapenkaart die vervaardigd is door zijn zoon M.C. Volhart (collectie museum Het Rondeel).

Dirck Willem Volhart wordt in de stads- en kerkrekeningen tevens genoemd als metselaar (wij zouden dit een aannemer noemen) en als brandspuitmeester, belast met het 'oppassen en onderhouden van de brandspuizen'. Rhenen had kennelijk midden 18^e eeuw twee brandspuiten. Raad Volhart werd door de stad betaald voor het toezicht op het onderhoud van deze brandspuiten. Schepen D. Volhart overleed in 1786 en werd op 27-10-1786 in de kerk begraven in een eigen graf; zijn vrouw was al eerder in dat jaar overleden en was op 19-6-1786 begraven.

Uit het echtpaar Volhart/Wijnen werd een zoon Martinus Christianus Volhart geboren; deze werd op 24-10-1742 gedoopt te Rhenen. Hij bleef verder ongetrouwd, maar ontwikkelde zich tot een getalenteerde kunstschilder van wie een aantal werken bewaard is gebleven. Voorbeelden zijn te vinden in de collectie van museum Het Rondeel in Rhenen.

In 1957 publiceerde de bekende heraldicus C. Pama in het tijdschrift *Gens Nostra* (pagina 257 e.v.) over een fraai gebonden handschrift met wapentekeningen in kleur, getiteld *Genealogia Klerckiana*, dat zich bevond in het archief van Kaapstad. Volgens het titelblad zouden in ieder geval de tekeningen van de erin afgebeelde familiewapens in 1770 vervaardigd zijn door M.C. Volhard in opdracht van de toenmalige burgemeester van Rhenen Mr. Dirck Klerck. Dit met veel zorg samengestelde handschrift bevat niet alleen de eigenlijke genealogie en beroepen van de familie Klerck, echter ook kwartierstaten met wapentekeningen van vele leden van deze familie. Ook zijn tevens in kleur vele wapens

De stormploeg van de Rhenense Vrijwillige Brandweer, 1935 (ABR 653)^f. Allen woonden in de buurt van de brandweerkazerne, en zij konden snel uitrukken: v.l.n.r. Ries van Ingen, Fré van Hees, Gertie de Roder, Arend Bovenschen, Willem Rebergen en Hendrik de Rhoter (fotocoll. H.P. Deys)

van aangetrouwde families afgebeeld.

Het is een handschrift van 281 pagina's, waarvan 74 pagina's met gekleurde wapentekeningen.

Zo'n 40 jaar later bezocht de heer H.J. de Wit uit Delft het Kaapse Archief en maakte een aantal foto's uit het handschrift; hij deed in die tijd onderzoek naar onder andere de families Saulmont en Roth.

In 1996 publiceerden A.J. de Jong en C.L. van Otterlo hun boek *Genealogie en Heraldiek te Rhenen*, waarin een aantal door De Wit gemaakte foto's van wapentekeningen zijn opgenomen.

Een aantal jaren later, in 2005, was ons verenigingslid H.P. Deys op vakantie in Zuid-Afrika en combineerde dat met een bezoek aan het archief van Kaapstad en maakte een groot aantal kleurenfoto's.

Voorts bleek bij zijn bezoek aan dit archief dat er ook een gebonden kopiehandschrift van *Genealogia Klerckiana* bestond, naar aangenomen wordt vervaardigd door dezelfde Rhenense M.C. Volhard. Dit kopieboek was in bezit van een Jan Klerck von Petersom; deze overleed in 2010. De tekeningen in het origineel blijken tot in het kleinste detail te zijn nagetekend in dit kopie handschrift.

Door bemiddeling van Henk Deys en Michael von Petersom Klerck is het kopiehandschrift van Jan Klerck von Petersom geschonken aan de stad Rhenen; het wordt bewaard samen

Zegel van de uit Rhenen afkomstige Willem Jan Klerck (1766-1839); hij was weesmeester te Kaapstad (coll. Anna Heyns-Klerck Stellenbosch)

met een transcriptie van het origineel, bij het Regionaal Historisch Centrum Zuidoost Utrecht (RHC ZOU) te Wijk bij Duurstede (Toegang 22, Inv.No. 307 en 308). De transcriptie plus vertaling in het Engels zijn vervaardigd door Henk Deys (zie www.klerck.info/klerckiana). De familie Klerck is in Nederland in mannelijke lijn uitgestorven, echter in Zuid-Afrika leven nog nazaten van deze uit Rhenen afkomstige familie. De 'Genealogia Klerckiana' blijkt in Zuid-Afrika terecht te zijn gekomen via een Willem Jan Klerck, de oudste zoon van de Rhenense burgemeester Dirck Klerck en Willemina Johanna Menthen. Van hem hangt in het Kaapse Archief nog een wapenbord met 16 kwartierwapens met de volgende tekst: *Willem Jan Klerck, geboren te Rbeenen, in de Provintie Utrecht, den 20 Augustus 1766. Wierd Lieut. Ter Zee 1783 in Dienst van de Staten der Vereenigde Nederlande. Benoemd tot Kapit. Lieut. en Kommandant van 's Lands Fregat de Swaluw in de Oostindien in 1791, 1792-1793. Getrouwd met Alletta Wilhelmina Deneys den 17 July 1793 aan de Kaap de goede Hoop. Wierd in 1804 Weesmeester in 1814 Ontfanger van tienden . en 's Heeren regten. Hertrouwd den 31 Maart 1817 met Catharina Maria Munnik.*

deze was toen ongeveer 28 jaar oud. Museum Het Rondeel te Rhenen bezit nog drie tekeningen in kleur van dezelfde M.C. Volhard met respectievelijk als voorstellingen een epitaaf met de familiewapens van Willem van den Berghen zijn echtgenote Geertruid van Noort, een kaart met een afbeelding van de stad Rhenen met een opsomming van de jaarlijkse vakantie- en feestdagen te Rhenen en een kaart met de familiewapens van leden van de Rhenense Vroedschap uit de periode 1688-1774. Op deze kaart komt ook het familiewapen van zijn

Restauratie van de tekstborden in de Cunerakerk in 2005 door Velthuis uit Stadskanaal. Het betreft het Tiengebodenbord en het Geloofsartikelenbord (foto's E. Velthuis en W.H. Strous)

De titelbladen van de twee banden 'Genealogia Klerckiana', het origineel en het kopieboek; alleen het titelblad van het origineel is gesig-neerd door de wapentekenaar M.C. Volhard (foto's H.P. Deys)

De familie in Zuid-Afrika bezit nog een afdruk van het zegel van deze Willem Jan Klerck; Henk Deys heeft hier bij zijn laatste bezoek aan Zuid-Afrika in september 2015 een foto van gemaakt. Een broer van hem, Rijnold Anthoni Klerck (1774-1854), werd bij Koninklijk Besluit van 22-12-1831 in Nederland vanwege zijn militaire verdiensten in de adelstand verheven. Volgens het titelblad van 'Genealogia Klerckiana' werden de fraaie tekeningen in dit handschrift over de geschiedenis van de familie Klerck in 1770 vervaardigd door M.C. Volhard;

vader D.W. Volhard voor; deze was in 1756 tot de Vroedschap toegetreden.

Tegen de oostwand van de kerkzaal van de Cunerakerk hangen twee tekstborden met geschilderde randversiering uit begin 17^e eeuw. Het zijn een Tien- gebodenbord en een Twaalf Artikelenbord. In de loop der jaren zijn de gouden letters een aantal keren 'opgefrist', zoals in 2005 nog door restaurator Engelhard Velthuis uit Stadskanaal. Onderaan het tekstbord over de 12 geloofsartikelen staat het jaartal 1775, terwijl dit bord zelf van veel oudere datum is.

Portret van Maria Sybilla Merian (1647-1717) met op de achtergrond rechtsboven haar familiewapen, een kraanvogel

Onlangs trof Henk Deys een aantekening aan in de stadsnotulen van Rhenen uit dat jaar. Hierin stond dat aan de 'jonge' Volhard de opdracht was gegeven om een bordje te schilderen ('t schrijven en 't schilderen van 't bordetje) met daarop de 'vacantiën' (feest- en vrije dagen) van het stadsgerecht. Hij zou daarvoor 7 gulden ontvangen. De stad betaalde tevens voor het 'ophalen' door deze Volhard van de genoemde twee tekstborden in de kerk. Uiteindelijk zijn in de stadsrekeningen en kerkrekeningen de kwitanties gevonden die M.C. Volhard had ingediend, respectievelijk d.d. 1 december 1775 en 1 april

Het bord in de Cunerakerk met de 'tien geboden'

1777. Voor het 'opschilderen' van de twee tekstborden in de kerk ontving hij samen 12 gulden en 5 cent.

Omdat het jaartal 1775 tevens vermeld staat op het Geloofsartikelen-bord, zou het kunnen zijn dat hij daar meer aan gedaan heeft dan alleen het oprispen van de tekst. Mogelijk heeft hij ook aan de randschilderingen gewerkt.

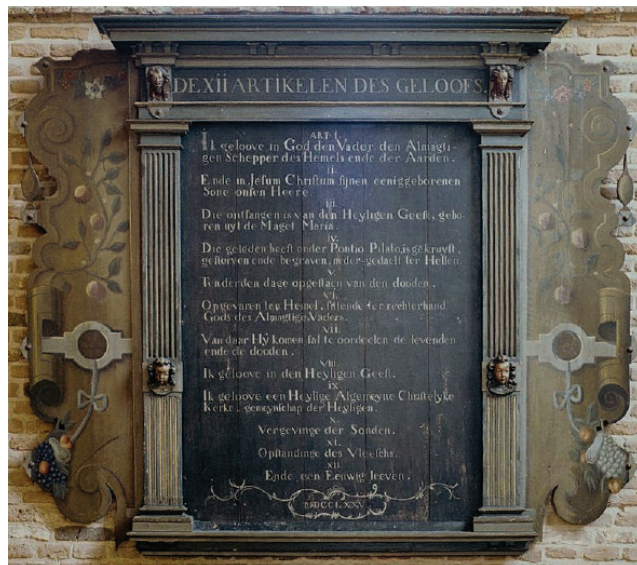
Kunstschilder Martinus Christianus Volhard kreeg dus al op jonge leeftijd belangrijke opdrachten en had duidelijk een 'geschoolde' hand van schilderen. Misschien heeft hij een opleiding als kunstschilder genoten in Utrecht. Zijn zusters Johanna en Pieterneel Volhard hebben in Utrecht gewoond. Zo vertrok Pieterneel met een attestatie d.d. 14-1-1759 naar Utrecht en zijn andere zuster Johanna kwam met een attestatie d.d. 9-3-1779 van Utrecht naar Rhenen. Misschien heeft hij tijdens zijn opleiding bij zijn zusters in Utrecht gewoond. Volhard is kennelijk altijd vrijgezel gebleven, mogelijk verband houdende met lichamelijke gebreken. Hij blijkt bijvoorbeeld vrijgesteld te zijn van militaire oefeningen (plaatselijke weerbaarheid).

Zo lezen we in de raadsnotulen d.d. 15-8-1785:

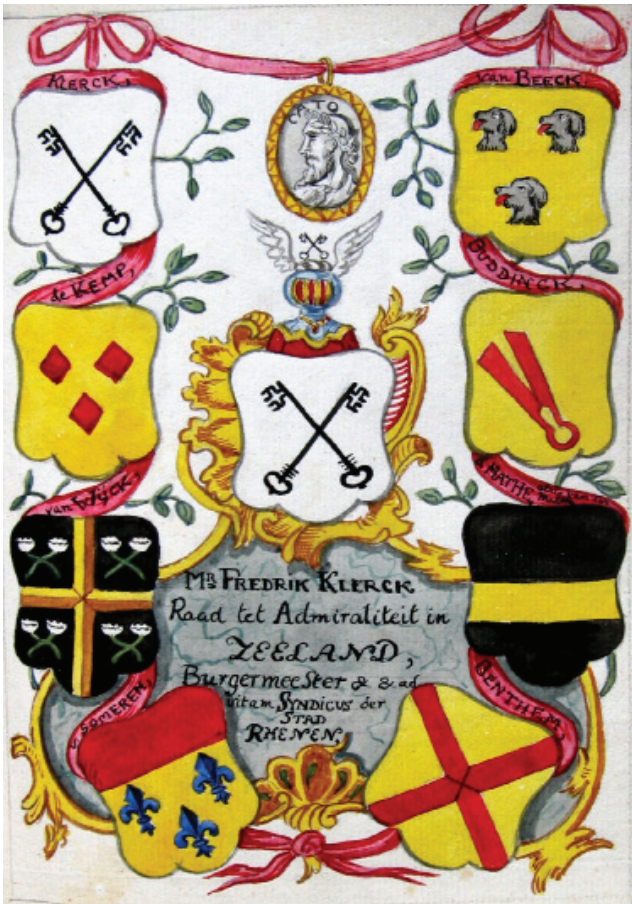
Op de requeste van Martinus Christiaan Volhart versoekende wegens zijn lichaamsgebrek dat van 't afhaken en betalen van zijn geweer en wapenen mitsgaders van Exercitie in den wapenhandel mag worden ontslagen. Is geappointeert (door de Vroedschap der stad) gelet op de redenen. Waarschijnlijk heeft hij altijd bij zijn zuster(s) ingewoond. Deze trouwden wel, zij het op latere leeftijd. Pieterneel Volhart trouwde te Rhenen op 28-4-1776 met kleermaker Jan van Vrekenhorst, j.m. geboren te Rhenen, wonende te Amerongen; Johanna Volhard tr. te Rhenen 19-6-1779 met Willem van de Brug, weduwnaar van Jenneke van Ingen.

Zoals we hebben kunnen constateren had deze Volhard grote kwaliteiten als schilder. In 1841 is bij veilinghuis H.W. Hazenberg te Leiden de schilderijen- en prentencollectie van J. Kleinenbergh geveild. Volgens de veilingcatalogus za-

Het bord in de Cunerakerk met de 'twaalf artikelen des geloofs'

Voorbeeld van een pagina met wapentekeningen in het gebonden handschrift *Genealogia Klerckiana* vervaardigd door M.C. Volhardt (foto H.P. Deys)

Mr. Frederik Klerck was een belangrijk man. Hij is van 1674-1702 12 keer Burgemeester van Rhenen geweest, en vele jaren tevens Raad en Schepen. In 1676 door de Prins van Oranje voor het leven benoemd tot pensionaris en syndicus van Rhenen.

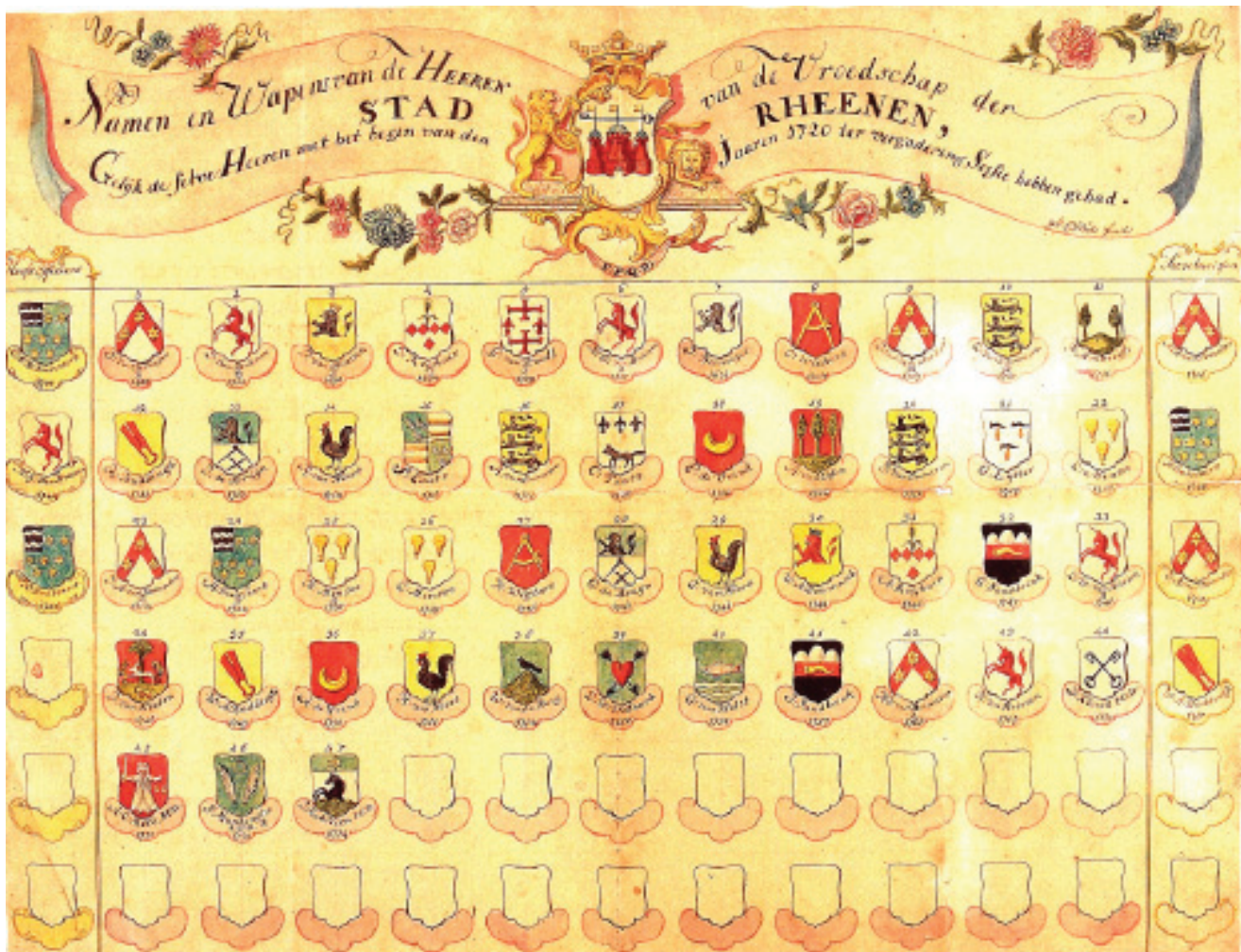
Boven een voorbeeld van een tekening van Maria Sybilla Merian (1647-1717) uit haar werk *Metamorphosis Insectorum Surinamensium*

Voorbeelden van werk van M.C. Volhardt in opdracht van particulieren, zoals een epitaaf met de familiewapens Van den Bergh/Van Noort, of de Stad Rhenen, het bordje met de 'vacantiën' (vrije dagen) van het stadsgericht (Collectie Museum Het Rondeel)

Wapenkaart van de Heren van de Vroedschap van Rhenen in de periode 1688-1774, vervaardigd door M.C. Volhardt (Collectie Museum Het Rondeel)

Familiewapen van Dirck Willem Volhardt, schepen, raad, metselaar en brandspuitmeester te Rhenen in de 18e eeuw (Bron: Wapenkaart Volhardt, Collectie Museum Het Rondeel)

Wapenbord in het archief van Kaapstad van Willem Jan Klerck, geb. Rhenen 1766; afgebeeld zijn de wapens van hem en zijn twee echtgenotes en zijn 16 wapenkwartieren (foto H.P. Deys)

Een 'aankleed kaartspel' vervaardigd door M.C. Volhardt (Veilingcatalogus 2005 Skinner Inc. USA)

Zegels uit 1603, 1623 en 1638 van schepenen te Rhenen met de naam Adriaen Verhuedt; het familiewapen is een zuil
(Charterverzameling Oud Archief Rhenen)

ten hier ook bij: *Twee boeken met gekleurde afbeeldingen van Surinaamsche vogels, insecten en planten, meest alle geteekend door M.C. Volhard.*

Gebleken is dat deze boeken reeds eerder in 1808 in Den Haag zijn geveild als onderdeel van de collectie van Mr. J. van Buren. In de catalogus lezen we:

54

Een zeer fraaye Verzameling van 50 stuks Origineele Tekeningen met Surinaamsche Vogels, Insecten en Planten aldaar alle naar 't leven getekend en gecouleurd door M.C. Volhard, leggende in een kunstboek, halve band

en

55

Een dito fraaye Verzameling van een groote menigte Surinaamsche Capellen en Insecten, meede aldaar naar 't leven getekend en gecouleurd door M.C. Volhard op 41 blaaden, leggende in een kunstboek, halve band.

Als men dit zo leest zou het kunnen zijn dat M.C. Volhard ooit in Suriname is geweest, maar gezien zijn lichaamsgesteldheid lijkt dit niet aannemelijk. Misschien heeft hij kopieën gemaakt van het befaamde werk van Maria Sibylla Merian (1647-1717) die dergelijke werken heeft doen verschijnen, maar ook daadwerkelijk in Suriname is geweest. Origineel werk van haar zat namelijk ook in deze kunstveiling uit 1808. Vermeldenswaard is verder dat er door het veilinghuis Skinner Inc. op 3-5-2005 in een veiling te Bolton (Massachusetts USA) een fraai 'optisch transformatie kaartspel' is geveild voor \$ 25000 met als titel *L'Habit fait l'Homme* (kleden maken de man). Het 'spel' bestaat uit totaal 114 kaarten in een etui. Dit spel met fraaie aquarellen blijkt eveneens te zijn vervaardigd door de uit Rhenen afkomstige bovengenoemde M.C. Volhard.

De basis wordt gevormd door twee zwarte portretkaarten met een ongekleden man en dito vrouw. Deze kunnen vervolgens worden 'aangekleed' met de overige 112 kaarten met kledingstukken en figuren, waarbij de gezichten ontbreken,

door ze op de zwarte kaarten te leggen. Allerlei beroepen en activiteiten kunnen zo met passende kleding worden uitgebeeld. Ook haardracht en mode worden gevisualiseerd.

Dit spel moet na 1781 zijn vervaardigd, omdat op een van de kaarten de zeeslag bij de Doggersbank wordt afgebeeld; deze vond plaats op 5 augustus 1781 tussen 7 Engelse en 7 Nederlandse schepen.

Op een andere kaart is een rechter afgebeeld, die een document in zijn hand houdt waarop staat: *Ouwerwetze Nederlandze Patriot*, hetgeen duidt op de Patriottentijd. Dit spel dateert dus van einde 18^e eeuw.

Hij moet dit spel vlak voor zijn dood in 1795 hebben vervaardigd. Zijn affiniteit met kleding vloeit mogelijk voort uit het feit dat hij waarschijnlijk woonde bij zijn zuster Pieterella, op late leeftijd gehuwd met kleermaker Jan van Vrekenhorst.

In de collectie van het Centraal Bureau voor Genealogie in Den Haag bevindt zich het volgende overlijdensbericht:

Word aan alle Vrienden bekend gemaakt dat gisteren om half tien uren, onzen waarde eenighen Broeder Martinus Christiaan Volhardt aen een beroerten in den ouderdom van 53 jaaren twee dagen alhier is overleden. Verzoeke derhalve van condolantie brieven te worden verschoond.

Rhenen 25 October 1795

Uit namen van ons beide zusters

*Johanna Volhardt, Weduwe van W. van de Brug
Petronella Vrekenhorst, Geb. Volhardt*

Martinus Christiaan Volhart (Volhardt) is op 31-10-1795 in de kerk begraven in een eigen graf.

Johanna Volhart, weduwe W. van de Burg (Brug) is later op 3-8-1797 eveneens in de kerk te Rhenen begraven.

Petronella Volhart overlijdt op 11-6-1814 in het huis No. 205 (Gasthuiswoning). Haar echtgenoot, kleermaker Jan van Vrekenhorst, geboren te Amerongen als zoon van Hendrik van Vrekenhorst en Anna Maria de Jong, overlijdt op 23-5-1819 te Rhenen in huis No. 15, vermoedelijk het huis van een familielid Rosbach.

Onlangs kwam tevens nog een opsomming van historische wetenswaardigheden in Rhenen van een naoorlogse voorzitter van de plaatselijke VVV boven water. Hierin lezen we op pagina 66:

In de trouwzaal (van het Gemeentehuis) ziet men een Opschrift in lijst, dat vroeger in het Raadhuis op de Markt heeft gehangen:

'Ziet wat gij doet want gij en houdtet het gerechte niet in den mensche, maar in den Heere, ende hij is bij U in de zake van het gerichte.

Nu dan de verschrikkingen des HEEREN zij op ulieden; Nemet waar, ende doet het: want bij den HEERE onsen God en is geen onrecht, nochte aanneming van personen, noch ontfanginge van geschenken.

2 Cronica 19 Vs 6, 7

M.C. Volhard

Fecit 1795

Dit tekstbord is dus nog door Volhard vervaardigd vlak voor zijn overlijden in 1795.

Hieronder volgt de bewoningsgeschiedenis vanaf de 17^e eeuw van het huis in de Kruisstraat waar ooit de familie Volhard woonde (Kruisstraat huisnummer 185, kadastraal nummer F200).

17^e EN 18^e EEUW

In de kerkrekeningen van de Cunerakerk staat vermeld dat de kerk via het Cuneragilde een jaarlijkse huisrente van vijf gulden en 11 stuivers ontving. Vanaf 1645 staat vermeld dat dit zes gulden zou moeten zijn waarop twee 'blancken' (vierstuiverstukken) zijn afgehouden. Het betreft het huis van burgemeester en schepen Adriaen Verheudt. Zijn naam wordt ook wel gespeld als Verheut, Verhuijt of Verhuedt.

De relatie met het Cuneragilde vloeit mogelijk voort uit het feit dat leden van de familie Verheudt ooit lid waren van dit gilde. Zo worden in 1603 Adriaen Verheudt en Hilleken Verwaij genoemd als broeder en zuster van het Ste. Cuneragilde; zij waren daarvoor in 1588 ook lid van het Heylige Sacraments Gilt te Rhenen. In 1622 worden een Adriaen Verhuedt en Everken Jans, zijn huisvrouw, eveneens genoemd als broeder en zuster van het Cuneragilde.

De meeste Verheudts te Rhenen blijken af te stammen van een Zweer Henricksz Verheut, die in 1530 als mombert (voogd) optreedt voor Margriet Martijns, de weduwe van Jan Valkener en Bernt Freyse van Dolre. Van hem zijn drie zonen bekend: Johan, Roelof en Adriaen Sweresz Verhuedt.

Het familiewapen Verhuedt is een zuil met als helmteken eveneens een zuil. In de charterverzameling van het Oud Archief van Rhenen zijn zegels te vinden met dit wapen, zoals van Adriaen Verhuedt uit 1603 en 1623 en van een vermoedelijk andere Adriaen Verhuedt uit 1638; zij zegelden als schepen te Rhenen. Het zegel uit 1638 wijkt af van de twee andere genoemde zegels.

Kruisstraat ca. 1900. Achter de kinderen het hier beschreven pand. (fotocoll. H.P. Deys)

In de kerkrekeningen van 1657/8 staat vermeld dat het huis in de Kruisstraat gelegen was tussen het huis van Rutger Buddingh en dat van Jan Jansz Cuijper. Eigenaar is Adriaen Verheudt. Vanaf 1670 worden in de kerkrekeningen de erfgenamen van burgemeester Adriaen Verheudt genoemd als eigenaren van het huis. Eén van deze latere erfgenamen Verheudt is kennelijk Elisabeth Verhuijt, weduwe van Gerrit Bolderman, die het huis in de Kruisstraat op 21-3-1718 verkoopt aan Willem Ewidsz van Grootveld, gehuwd met Jannigje Jans.

Het huis wordt dan omschreven als zijnde gelegen in de Kruijsstraet, met OW deze straat, ZW de erfgenamen van

Kruisstraat 19, het tweede huis rechts met de halsgevel is F200 (fotocoll. H.P. Deys)

Van Beijnum Tearoom, rechts de Kruisstraat (coll. Evert A. van Hees)

oud-schepen Johan van Gilsen, WW de steegh agter het sogenaemde bouwhuys en NW schepen Christoffel Wichaerts. Het huis van deze schepen Wichaerts werd ook wel de 'mostert' of 'mostaertmolen' genoemd.

Willem Ewidden (van Grootvelt) komen we inderdaad in de kerkrekeningen bij de jaarlijkse huisrentes tot 1733 tegen in plaats van de erfgenamen van Adriaen Verhuedt als eigenaar en bewoner van het huis in de Kruisstraat.

Op 5-2-1728 wordt het huis van Willem Ewidden van Grootvelt publiek verkocht aan Dirk Willem Volhart, gehuwd met Roelofje Wijnen (zie boven bij familie Volhardt).

Op 12-3-1787 verkopen de kinderen en erfgenamen van Dirk Willem Volhart en Roelofje Wijnen het huis met toe-

behoren en meubilair aan Adolf Koppeling, gehuwd met Jacoba van Domselaar. De namen van deze kinderen en erfgenamen zijn: Johanna Volhart, gehuwd met Willem van de Brug, Martinus Christejaan Volhart, meerderjarige jongman en Peternella Volhart.

In de kohieren van de 40^e penning van 14-12-1786 staat vermeld dat de kinderen en erfgenamen van de heer Volhard het volgende verkopen: *Een huizinge met aangehorige schuur en erve alsmeede het ledikant in de voorkamer, een cabinetje in de binnenkeuken, de pottenbank in de achterkeuken, een bedstee op het agterkamertje en een hangkast op de zolder staande.* Het huis wordt dan omschreven als zijnde gelegen OW de Kruisstraat, WW het zogenaamde Bouwhuys, ZW oud-schepen Gerrit Sandbrink en NW Gerrit van Walsem. Adolf (Adolph) Koppeling was wagenmaker van beroep. In het rechterlijk archief van Rhenen (Toegang 66, Inv.No. 603-8) bevindt zich een ongedateerd briefje met de handtekening van Adolf Koppeling, waarin staat: *Door huwelijk tot andere ... (avere?) moete overgaan wort hier mede aan een ider die genegenheid mogt hebbe bekend gemaakt te koop zynde een extra goede wagenmakers winkel en huys ook wel versien van drooghout en geretschap waar in lange jaren met goet succes de kost gewonnen en als nog en of altoos voor twee knegs wark verzoekende een ider die genegenheid mogt hebben ten spoedigsten te komen binnen den tijd van drie weken te komen binnen der stad Rhenen te bevragen bij den wagemaker Adolf Koppeling.*

Op 2-9-1794 werd Hendrik Rijswijk, een knecht van Koppeling, op het kerkhof begraaven.

Bakkersoptocht, staand met witte schort is Jan van Beijnum. ca. 1911 (fotocoll. H.P. Deys)

Kapper Cornelis van Hees, Kruisstraat 12 (fotocoll. H.P. Deys)

Personeel Van Waveren Kruisstraat 12 (fotocoll. E.A. van Hees)

Adolf Christiaansz Koppeling, ged. Renswoude 2-5-1756, was een zoon van Christiaan Koppeling en Gijsbertje de Kruijs, en Jacoba Domselaar, ged. Woudenberg 6-7-1759, begraven Woudenberg 31-1-1811, was een dochter van Anthonie van Domselaar en Gerrigje Corn-elisse van 't Voort. Zij trouwden te Woudenberg op 11-6-1780.

Koppeling blijkt in 1796 een hypotheek van 300 gulden op het huis genomen te hebben bij Gerrit Roelof van den Bergh. Het huis wordt dan omschreven als zijnde gelegen aan de Kruis-straat naast ZW Jacobus Sandbrink en NW Izak Godschalk Hijmans.

Op 22-3-1799 transporteerden Adolf Koppeling en Jacoba Domselaar aan Gerrit van de Weert, meerderjarig jongman, een hujsinge met toebehoren, met ledikant in de voorkamer, zonder het behang, mitsgaders een pottenbank, gelegen in de Kruisstraat met OW voorzegde straat, WW het zogenaamde Bouwhuis, ZW Jacobus Sandbrink en NW Izaak Hijmans. Er is dan nog steeds sprake van een jaarlijkse 'uijtgang' (huis-rente) die betaald moet worden aan de Cunerakerk.

Gerrit van de Weert, 'meerderjarig jongman' was in 1799 dus nog niet gehuwd (ook niet geweest). Hij was eveneens wagenmaker van beroep en geboren te Ingen. Hij trouwt te Rhenen op 24-8-1800 met Martina Geertruida Booms,

ged. Rhenen 7-11-1779, dochter van Dirck Booms en Rijkjen Bruijs.

Martina Geertruida Booms wordt in de periode 1811-1819 genoemd als weduwe en winkelierster. Volgens een notariële akte verkoopt zij als weduwe van Gerrit van de Weert (Weert) het huis en bijgebouwen (F200, F201 en F202) op

Hier loopt banketbakker Van Beijnum voor het pand genaamd 'Het Klooster' of 'De zaal van Altena', tegenover de 'Koning van Denemarken' (fotocoll. H.P. Deys)

Kadastraal in het kort

1832 art. 528	wed. Gerrit v d Weer(d)t	F 200
1847 art. 704	Joseph Heijmans	F 200
1847 art. 925	Hervormde Kerk	F 200
1883 art. 2145	Gijsbert Kramer	F 200-> F 814
1889 art. 2474	Jan van Beijnum c.s	F 814-> F 978
1907 art. 3148	Jan Jordens/Van Beijnum	F 978
1921 art. 3845	Willem Frederik van Hees	F 978
1940 art. 5225	Gemeente Rhenen	F 978 (na verwoesting onteigend)

De Kruisstraat in puin in 1940, in het midden links het hier beschreven pand (fotocoll. H.P. Deys)

8-2-1837 aan Joseph Hijmans, koopman, en mejuffrouw Leentje Hijmans. Het perceel is dan als volgt gesitueerd: OW de Kruisstraat, WW de erven van Geurt van Holst, NW de erven van Isacq Godschalk Hijmans en ZW Bart Molenbeek.

19^E EN 20^E EEUW

Er hebben, zoals in de bijgaande tabel is aangegeven, in de loop van anderhalve eeuw na 1800 vele bewoners onderdak gevonden in het hier beschreven pand (verder te noemen F 200). Pas over de laatste twee eeuwen is er iets meer te zeggen over deze bewoners. Zo kwam Mozes Salomon van der Horst uit Hoerstgen, Westfalen, waar hij rond 1766 geboren werd. In die plaats woonden indertijd vele joodse families, ook vele met de naam Van der Horst. Mozes was gehuwd met Eva Cohen Ridmeester, ze kwamen tussen 1804 en 1808 mogelijk uit Hoorn in Rhenen. Eva Joseph Cohen Ritmeester, geboren te Amsterdam, was een dochter van Joseph Cohen en Anna Moses; zij overlijdt 4-3-1830 op het adres nr. 185. Moses Salomon van der Horst, geboren in Hoerstgen in Cleefsland, was een zoon van Machiel van der Horst en Judith Joseph; hij overlijdt 4-5-1834 eveneens op het adres nr. 185. Veel Nederlandse stambomen van Van

der Horst beginnen in Hoerstgen. Zou er een verband zijn tussen Horst en Hoerstgen (Hörstgen)? Heijmans is maar zeer korte tijd eigenaar van F 200 geweest. Hij kocht het pand in 1846 en verkocht het weer in 1848.

Er woonde al eerder in de 17^e eeuw in Rhenen ook een niet-Joodse familie met de naam Van der Horst; we hopen in de toekomst hier nader over te publiceren in de rubriek Oude Huizen in de Rhenense Binnenstad en hun Bewoners.

Dirk Roelofs was koopman in koffie en thee in het klein, winkelier, die in redelijke welstand leefde. Zijn buurman op nr. 184 (op de bijgaande plattegrond F 204) was Isaak Godschalk Hijmans, eigenaar van dat pand, bankhouder, koopman in linnen en katoenen stoffen, lommerdhouder en ook nog 'slagter (winkel doende)'. Deze woonde al jaren in Rhenen, want hij had vier in Rhenen geboren kinderen, waarvan de oudste 40 jaar was. De eigenaar van F200 in 1847, Joseph Heijmans, is mogelijk dezelfde als zoon Joseph van Isaak Godschalk.

Het is opvallend te constateren dat Rhenen rond 1830 zo aantrekkelijk was voor families van joodse komaf. Volgens de Volkstelling van 1830 woonden hier op ca. 13 adressen van de 461 de volgende families, waarbij als godsdienst 'isr.' werd vermeld: Mozes van Elburg (commissionair) g/m Naaitje Wertheim met één dochter en schoonmoeder; Levy Kohen met dochter en Izak Mozes Slotki (voorlezer bij de Israëlitische gemeente); Izak Jacob Cohen (glasenmaker) g/m Rachel van der Horst (geboren in Hoerstgen); Moses Wolff (koopman) g/m Helena Hijmans; Hartog Raphael Hijmans (koopman) met drie in Rhenen geboren volwassen zonen; Roosje Zilverberg (ventster); Tobias Swelheim (inlandse kramer); Simon Israel (vleeshouwer) g/m Johanna Swelheim met twee in Rhenen geboren dochters van 14 en 11 jaar; Abraham Joseph van Elburg (bankhouder) g/m Jannetje Hijmans; Isaak Godschalk Hijmans g/m Wendelina Joseph van Leeuwen met 4 volwassen kinderen; Salomon Moses van der Horst hierboven al vermeld; Salomon Rijn (koopman) g/m Aaltje Cohen en drie in Rhenen geboren zonen en een in Wageningen geboren dochter van 1 jaar; Mozes Aaron van Crefeld (Creveld, vleeshouwer) met vier in Veenendaal geboren minderjarige kinderen. In het bevolkingsregister 1890-1920 waren er op 3300 adressen 22 gezinnen met de aanduiding 'isr.'

Over bewoner Johan Frederik Haars is weinig mee te delen. Hij kwam waarschijnlijk uit Duitsland, want op Internet staat hij in een genealogie als Johan Fridrich (Fredrik) Haars omschreven, gehuwd met Tijmetje (Tijn Mietje) van Zomeren. Haars was commies 2^e klas bij de Accijnzen. Er hebben in Rhenen vaker verschillende belastingambtenaren gewoond. Over Van Noort en Kramer: zie de tabel.

Over Van Beijnum is meer te vertellen. Jan van Beijnum was bakker in Wageningen; hij kocht in 1889 van Kramer het perceel F 200. Zijn zoon Derk (Dirk) trouwde in 1890 met Roeloffina Alida van Altena, een dochter van het toenmalige

logementhoudersechtpaar Van Altena-Van Dolderen van 'De Koning van Denemarken'. In 1889 werd zijn aanvraag voor de bouw van een brood-, koek- en banketbakkerij door de gemeente goedgekeurd. In 1895 werd een grote verbouwing uitgevoerd, waarbij aan de westzijde een aangrenzend huis en een schuur, gelegen aan de Bouwhuisstraat, aan het vergunning gekregen voor de bouw van een broodbakkerij: 'de bakkerij zal worden gebouwd in een perceel in de kom der gemeente. Het perceel is geheel van steen gebouwd enz. enz. De oven zal verwarmd worden met hete lucht. De schoorsteen wordt geheel van steen opgebouwd. Er zullen hoogstens 3 personen in werkzaam zijn', en 'de bakkerij zal worden gebouwd in een perceel in de kom der gemeente. Het perceel is geheel van steen gebouwd enz. enz. Het betrof hier een perceel aan de Heerenstraat (F 187), waar de huisarts dr. Pieter Boodt van 1842 tot 1896 gewoond had, op de hoek van de Kruisstraat (zie ABR 350 en 360; Rh 72). In 1904 mocht Derk een rijwielstandaard op de stoep van zijn winkel plaatsen, in 1905 kreeg hij vergunning voor de verkoop van alcoholhoudende drank, anders dan sterke drank. Hiermee is dus de bekende Lunchroom van start gegaan. Het liep echter niet zo glad, want in 1912 waren er klachten wegens de verspreiding van rookvuil en walm. In een nieuwe Hinderwetvergunning werden strengere eisen vastgelegd: de schoorsteen van de 'oven der bakkerij' moest worden vernieuwd tot een hoogte van 14 m 20 cm boven de begane grond van het perceel F 1032 (was F187), bewoond door kruidenier H.A. Kruuk. Deze buurman was kennelijk ook de klager. Kruuk werd opgevolgd door de bekende kruidenier Jaan de Groot, met latere schoonzoon Hannes Visch. In 1917 kwam er in de bakkerij een tweede oven bij. Roeloffina heeft als 'bakkersbedrijfdoende' nog tot 1937 het bedrijf geleid, waarna de zaak werd verkocht aan haar zoon Jan Albertus. De banketbakkerij-lunchroom werd in 1939 nog geheel gemoderniseerd, met grote etalageruiten en een automaat met 2 rijen van 10 deurtjes, vlak voordat ook dit pand in mei 1940 in een ruïne veranderde.

F 187

Intussen had Reijer van Dam, bakker en tapper, geboren in Rhenen, zich in 1915 gevestigd in de Kruisstraat 10; Van Beijnum was immers verhuisd. Volgens de verkregen Hinderwetvergunning van 1915 zouden er hoogstens 3 personen werkzaam zijn. Eigenaar van het perceel was nog steeds J. Jordens/Van Beijnum c.s. te Wageningen. Overigens was Reijer een echte ondernemer. Hij had in 1889 reeds een vergunning gekregen voor een broodbakkerij aan de Nieuwe Veenendaalseweg, later Café de Driehoek. Voorts heeft hij in 1900 een Hinderwetvergunning gekregen voor een bakkerij aan de Rijnbarrière, dus helemaal onderaan de Rijnstraat. Er zou daar hoogstens met 2 personen in worden gewerkt (zie ABR 432). In 1906 stichtte hij een bakkerij aan de Trambaanweg, en dus één in de Kruisstraat. Hij zou hier

niet lang blijven, want Jordens/Van Beijnum verkochten het pand in 1920 aan Willem Frederik van Hees (Fré van Hees), koperslager. De bestaande bakkerij werd verbouwd tot koperslagerswerkplaats. De bouwvergunning is van 1921 en de Hinderwetvergunning van 1922. Het werk werd uitgevoerd door J.R. Lammers J.W.zn.; de begroting bedroeg f 400,=. Van Hees heeft hier tot aan de verwoesting in de meidagen van 1940 gewerkt.

De aanduiding F 200 slaat op het kadastrale nummer anno 1832. ABR 432 betekent de betreffende afbeelding in het boek 'Achter Berg en Rijn' (Rhenen 1981).

GERAADPLEEGDE BRONNEN

De geraadpleegde bronnen zijn grotendeels dezelfde als vermeld bij vorige artikelen in de rubriek 'Oude huizen in de Rhenense binnenstad en hun bewoners', verschenen in Oud Rhenen in de periode 2012-2015. Belangrijke bronnen met informatie over eigenaars en bewoners van de huizen vormen ook dit keer weer de kerkrekeningen, stadsrekeningen, transporten voor het gerecht van Rhenen, notariële archieven en de geboorte- en overlijdensaangiften bij de Burgerlijke Stand. In laatstgenoemde bronnen wordt vermeld in welk huis iemand geboren of overleden is. Degenen die aangifte doen zijn vaak de naaste burens.

Deze bronnen kunnen alle worden geraadpleegd in het Regionaal Historisch Centrum Zuidoost Utrecht (RHC ZOU, Archieftoegangen No.'s 63, 66 en 152, en de Burgerlijke Stand Registers). Overige bronnen, die specifiek werden geraadpleegd, zijn o.a.:

- Wat betreft het Staatse leger zie o.a. www.bossche-encyclopedie.nl, rubriek: bronnen, met als subrubriek: Inkwartiering. Het Staatse Leger, deel VIII. Het tijdperk van de Spaanse Successieoorlog, 1702-1715 (3 banden) door dr. J.W. Wijn, uitgegeven door Martinus Nijhof in 1964.
- Het Staatse leger, deel VII. Periode (1688-1702) door F.J.G. ten Raai, uitgegeven door Martinus Nijhof in 1950.
- In de stadsrekeningen van Rhenen, Oud Archief Rhenen, Toegang 152, Inv. No. 189 e.a., zijn in de periode 1752-1761 diverse betalingen te vinden aan Dirk Willem Volhart voor geleverd metselwerk en beheer van de brandspuiten.
- Ad J. de Jong, Familiewapens in Zuidoost Utrecht (Voorthuizen 2015), p. 25-36. Hierin een overzicht van het werk van Martinus Christianus Volhardt; tevens zijn alle familiewapens uit Genealogia Klerckiana afgebeeld.
- Over de opdrachten aan M.C. Volhart (Volhard) met betrekking tot het opschilderen in 1775 van de tekstborden in de Cunerakerk, zie de Politieboeken (Raadsnotulen) van de Stad Rhenen. Oud Archief Rhenen, Toegang 152, Inv.No. 32, folio 37, en Inv.No. 32, folio 89.
- Over de lichamelijke gesteldheid (lichaamsgebrek) van Volhard in 1785 zie idem, Inv.No. 34, folio 101.

BEWONERS EN EIGENAREN VAN RHENEN F 200

Jaar	Kadaster	Adres	Bewoner	Beroep	Eigenaar
1750	-	-	Wed. Burgem. Dirck van Ommeren	-	Wed. Burgem. Van Ommeren
1779	-	Kruisstraat 185	Cornelis Puijk	-	kinderen burg. Van Ommeren
1793	-		Johan Schuurman		Jan Booms
1801	-	-	Adolf Koppeling en Gerret vd Weerd later wed. Van Daalen	-	Adolf Koppeling en Gerret vd Weerd
1809	-	Kruisstraat 185	wed. Willem van Daalen, J.C. van Brienen	wolspinster	wed. Gerret vd Weerd
1812	-	Kruisstraat 185	Dirk Roelofs	koopman	wed. Gerret vd Weert
1830	F 200	Kruisstraat 185	Mozes Salomon vd Horst g/m Eva Cohen Ridmeester, 2 zonen	kooplieden	wed. Gerret vd Weert
1839	F 200	Kruisstraat 185	Johan Frederik Haars g/m Tijn Mentje van Soomeren	commies b/d Accijnzen	wed. Gerret vd Weert
1850	F 200 > F 814	A 180	Gijsbert Dirk van Noort g/m Geurtje van Dijk (1847 erfpacht van de Kerk)	schilder	De Herv. Kerk
1883-1889	F 200 > F814	A 180	Gijsbert Kramer g/m Gerritje Bovenschen	huis- en rijtuigschilder	Gijsbert Kramer
1889-1907	F 814 > F 978	Kruisstraat 180	Derck van Beijnum (uit Wageningen)	broodbakker	Jan van Beijnum cs. J. Jordens g/m Jacoba van Beijnum
1907-1920	F 978	Kruisstraat A10	Reijer van Dam	broodbakker	Jacobica v. Beijnum wed. Jordens
1920	F 978	Kruisstraat A10	Willem Frederik van Hees	loodgieter, koperslager, electriciën en winkelier	Willem Frederik van Hees
1940, mei	verwoest	Kruisstraat 10	Willem Frederik van Hees		onteigend, naar Gemeente Rhenen

▪ De veilingcatalogi uit 1808 en 1842 m.b.t. de tekenwerken in kleur door M.C. Volhard van Surinaamse planten, vogels en insecten zijn te vinden op Internet.

▪ De ongedateerde brief van wagenmaker Adolf Koppeling, waarin hij aangeeft zijn zaak te willen verkopen, is te vinden in het Stadsrecht van Rhenen, Toegang 66, Inv.No. 838-1 (was 603).

▪ Wat betreft de eigenaren en bewoners in de 19^e en 20^e eeuw, zijn verder geraadpleegd: Burgerlijke stand en bevolkingsregisters te Rhenen; en

Kadastrale veldwerken en -leggers te Rhenen

▪ Google op Geldenhuys Klerck

NOTEN

¹) ABR staat voor het boek '*Achter Berg en Rijn*' van H.P. Deys 1981